

Олександр Білоусов

професор кафедри міжнародних відносин та права

державного університету «Одеська політехніка», д.політ.н., доцент

ЗРОСТАННЯ ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТА ЗАГОСТРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ТЛІ COVID-19

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану інформаційної сфери на тлі загострення інформаційних конфліктів, одним із чинників поширення яких є розповсюдження коронавірусної інфекції та самоізоляція населення.

Ключові слова: інформація; комунікація інформаційний конфлікт; коронавірусна інфекція; самоізоляція.

Alexander Belousov

Professor of the Department International Relations and Law

of the Odessa Polytechnic State University, Doctor of Political Sciences, Docent

THE GROWING INFLUENCE OF THE INFORMATION SPHERE AND THE ESCALATION OF INFORMATION CONFLICTS AGAINST THE BACKGROUND OF COVID-19

Introduction. The spread of coronavirus infection has posed new challenges not only to the search for new vaccines, but also created new barriers, primarily through border closures and self-isolation.

Against the background of a global pandemic and due to the restriction of the usual communication between family, friends and partners, humanity gradually began to lose its usual guidelines, including critical thinking, giving rise to a significant number of conspiracy theories, myths and fakes.

Originality. To date, no separate studies have been conducted to address the growing influence of the information sphere on society and the escalation of information conflicts in the context of Covid-19.

At the same time, timely analysis of the detection and study of the information sphere, including information conflicts, will allow to take preventive measures to prevent them.

Purpose. The aim of the article is to study the current state of the information sphere against the background of escalating information conflicts, one of the factors of which is the global pandemic and self-isolation of the population.

Results. Thus, our study of the current state of the information sphere against the background of escalating information conflicts, one of the factors of which is the global pandemic and self-isolation of the population allowed us to conclude that during Covid-19 in Ukraine were used as traditional sources of information, radio, etc.) and Internet resources.

At the same time, in the Internet environment, the greatest demand during the pandemic was enjoyed by social networks, the number of users of which increased by 20%.

Regarding the thematic content of informational TV and Internet content, there was an increase in demand for information and entertainment content.

At the same time, based on the results of a survey conducted by the Razumkov Center, Ukrainians show a low level of criticism in relation to the information received.

Which requires additional measures by the state (in particular, the education system) and the introduction of curricula at all levels of cybersecurity.

A negative trend in the use of social networks during the pandemic was the spread of a significant number of «fakes» that cause panic and contain inaccurate information, including calls for protests against epidemiological measures.

In order to combat the spread of «fakes», in addition to legal methods and means of struggle, it is advisable to use the opportunities of non-governmental organizations, volunteer movements, etc.

Conclusion. Thus, in order to combat the spread of «fakes», in addition to legal methods and means of struggle, it is advisable to use the opportunities of non-governmental organizations, volunteer movements, etc.

At local public authorities, launch training courses to strengthen the resilience of citizens against the destabilizing effects of false information by increasing the ability of citizens to establish the reliability of their sources of information and news and increase public demand for truthful information.

Key words: information; communication information conflict; coronavirus infection; self-isolation.

Постановка проблеми

Поширення коронавірусної інфекції поставило перед людством, не лише нові виклики пов'язані з пошуком нових вакцин, а й створило нові бар'єри, в першу чергу через закриття кордонів та самоізоляцію населення.

На тлі світової пандемії та у зв'язку з обмеженням звичної комунікації між родинами, друзями та партнерами людство поступово почало втрачати звичайні

орієнтири, в т. ч. критичність мислення, породжуючи при цьому значну кількість конспірологічних теорій, міфів та фейків.

Безумовно, що дана проблема потребує детального аналізу та проведення численних соціальних досліджень метою яких має бути подальше вивчення та прогнозування подібного феномену та мінімізація негативних ризиків, що постають перед суспільством,

© Білоусов О. С., 2021.

та в першу чергу перед органами публічного управління в цьому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Початком дослідження комунікаційних процесів є ХХ сторіччя, наприкінці якого

викристалізувалися три наукові школи: яскравими представниками першої з них, які займалися вивченням медіа-ефектів є – С. Вейд, Д. Грейбер, Дж. Робінсон, Дж. Клеппер, М. Леві, У. Шрамм, до другої, дослідники якої вивчали електоральні тенденції належать – Е. Гоффман та Г. Лассвелл, і третя школа вивчала комунікаційні процеси за допомогою соціально-психологічних досліджень політичної свідомості (В. Геймсон).

Серед вітчизняних дослідників проблемам комунікації присвячені праці Л. Ю. Гермогенова, Є. П. Голубкова, Т. Данкан, Л. А. Мороз, П. Г. Перерви, Є. В. Попова, Г. Г. Почепцова, І. Л. Решетнікова, В. Різуна, Шлемкевич Т.В. та ін.

Аналіз вітчизняних наукових праць в галузі інформаційної комунікації доводить, що найбільшу увагу вітчизняні науковці приділяють саме політичним аспектам інформаційної комунікації, відповідні дослідження здійснювали Б. Демяненко, А. Зуйковська, В. Марчук, Н. Ржевська, В. Недбай, В. Фурашев, С. Шаповалов та ін.

Дослідженням окремих аспектів соціальної комунікації присвячені праці Н. Моїсєєвої, В. Різуна, Л. Пугач, О. Холод, Н. Яремчук та ін.

Мета

Метою статті є дослідження сучасного стану інформаційної сфери на тлі загострення інформаційних конфліктів, одним із чинників поширення яких є світова пандемія та самоізоляція населення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

На сьогодні окремих досліджень, які б розглядали проблему зростання впливу інформаційної сфери на суспільство та загострення інформаційних конфліктів на тлі Covid-19 не проводилося.

Разом з тим, своєчасний аналіз виявлення та дослідження інформаційної сфери, в тому числі, інформаційних конфліктів, дозволить вжити превентивних заходів щодо їх упередження.

Єдиним джерелом поширення та обміну інформацією в умовах самоізоляції для більшості українців залишився Інтернет та телебачення, причому сегмент глядачів останнього, особливо серед молоді, є порівняно невисоким, оскільки дана вікова група має зовсім інші пріоритети та орієнтована на Інтернет мережу.

Якщо звернути увагу на інформацію Національної Ради України з питань телебачення та радіомовлення (див. мал. 1) видно що загальний рейтинг телекана-

Рис. 1. Загальний рейтинг телеканалів поданий за тематичними групами станом на грудень 2017 р. [1]

лів за тематичними групами станом на грудень 2017 року, то добре видно, що найбільший інтерес серед телеглядачів мають саме інформаційно-розважальні (35,7%) та розважальні програми (30,52%), на пізнавальні припадає лише 5,66% , на інформаційні – 5,35.

У порівнянні з відповідним періодом 2020 року, у самий розпал пандемії (див. рис. 2) смаки телеаудиторії змінюються як раз у бік зростання переглядів інформаційно-розважального контенту (38,46%) та зменшення переглядів розважальних програм (25,61%).

Також, спостерігається збільшення переглядів інформаційного контенту (7,34%).

Щодо Інтернет-контенту, то, за даними рейтингу «Kantar CMeter», компанії яка здійснює щомісячну оцінку найпопулярніших серед споживачів сайтів в Україні сьогодні 79% українців у віці 12-70 виходять в Інтернет за допомогою свого смартфона. Так, «у грудні 2020 року спостерігався суттєвий ріст охоплення новинних ресурсів у порівнянні груднем 2019 роком. Портал «Pravda.com.ua» наростив аудиторію з 16,4% до 23,5%, «Unian.net» – з 18,7% до 22,5%, «Nv.ua» – з 14,5% до 19,1%. Водночас портал «Tsn.ua» втратив свої позиції з показником 17,8% проти 24,8% у 2019 році [3].

На помітну зміну структури інформації, що цікавила громадян України в розпал пандемії вказує і дослідження проведене Центром Разумкова у чотирьох мікрорегіонах України: Західному, Центральному, Південному та Східному.

За результатами дослідження встановлено, що центральні телеканали все, ще залишаються провідним джерелом інформації, адже їх дивиться приблизно 75% населення, при цьому значно зросла частка використання українцями соціальних мереж. Так, якщо у 2019 році користувачами соціальних мереж були 24% населення, то у 2020 – 44%. На «Viber», «Telegram», «WhatsApp» тощо) припадає – 11%. [4]

Загалом, дані всі дані вищенаведених досліджень збігаються в одному, уподобання більшості респондентів в тій чи іншій мірі в залежності від віку та статті розподіляються між інформаційним та розважальним контентом. На політичні «ток-шоу», наприклад, припа-

ЗАГАЛЬНИЙ РЕЙТИНГ ТЕЛЕКАНАЛІВ ПО ТЕМАТИЧНИХ ГРУПАХ

Рис. 2. Загальний рейтинг телеканалів поданий за тематичними групами станом на грудень 2020 р. [2]

дає лише 10,1 % молодіжної аудиторії, та 34,5 % – аудиторії старшої вікової групи (віком за 60 років).

Таким чином, світова пандемія та самоізоляція, змусила українців більш уважно дослухатися до світових та українських новин, а також шукати додаткових джерел інформації, якими і стали соціальні мережі.

Наразі, лише у 31% українців виникають сумніви, щодо правдивості інформації, а найпоширенішим способом перевірки відповідної інформації є пошук альтернативних джерел (таку відповідь обрали 41% опитаних) [4].

Тобто, більше половини населення «споживає» інформацію у тому вигляді, в якому вона була подана, що якраз, і надає можливість для маніпулювання громадською думкою, створення соціальної напруги, розв'язання міжнаціональних конфліктів, поширення дезінформації, фейків тощо.

Натомість, «фейки», або «фейкова інформація» – це не просто неправдива інформація, це інформація створена спеціально для того, щоб ввести вас в оману, і переконати в її правдивості.

Метою поширення «фейку» є створення помилкового уявлення про події та явища; маніпулювання (створення емоційних і інформаційних пасток, які впливають на прийняття рішень, вибір певної позиції тощо); формування певного емоційного фону у аудиторії (паніка, страх, нагнітання, байдужість тощо); провокування ворожнечі та агресії (міжнаціональної, расової, релігійної тощо) [5].

За допомогою Інтернету та соціальних мереж створюються практично ідеальні умови для розв'язання інформаційних конфліктів та ведення інформаційних війн, а також використання інформації у якості «зброї масового ураження».

Так, фахівці вітчизняного інформаційно-аналітичного порталу «Аргументи UA» стверджують, що «соціальні мережі сьогодні – це одночасно і окремий театр воєнних дій, і полігон для перевірки нових технологій та засобів психологічного маніпулювання. В той же час, варто зважити на нинішню нерівність участі країн світу у цих процесах. Ця нерівність надзвичайно велика: в той час як одні вже створили відповідні підрозділи і опанували нові технології, інші ще навіть не усвідоми-

ли важливість боротьби у цій сфері» [6].

Незаконний вплив на масову свідомість з метою поширення паніки, чи розповсюдження неправдивої інформації через соціальні мережі, це також зброя, здатна дестабілізувати ситуацію в країні, спричинити мітинги, демонстрації та інші прояви громадянської непокорності.

Шкідливий інформаційний контент, який поширює неправдиву інформацію на сьогодні негативно впливає на рішення конкретного індивіда про необхідність вакцинації, та призводить до реальних людських жертв.

Швидкість поширення інформації соціальними мережами є такою, що навіть «доброчесна» помилкова думка одного респондента може коштувати життя десяткам.

В цьому випадку виникає дилема з одного боку, у відповідності до ч. 1 ст. 34 Конституції України: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір», з іншого боку ч. 2 ст. 34 передбачає, що «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [7]. Безперечно, що здоров'я нації є проблемою національної безпеки, але проблема полягає в тому, що соціальні мережі не створюються і не контролюються державою.

Навіть такі країни, як Росія та Білорусія не спроможні стовідсотково контролювати соціальні мережі, що наглядно продемонстрували серпневі події цього року в Білорусії.

На думку доктора юридичних наук, завідувача наукового відділу правових проблем інформаційної діяльності Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України Білякова К. І. «до головної причини, що викликають конфлікти в інформаційній сфері, мабуть можна віднести прагнення до отримання певної свободи у інформаційному («віртуальному») просторі без урахування розбіжності індивідуальної і суспільної моралі, життєвих цінностей, розладу між очікуваннями, практичними намірами й вчинками осіб, непорозуміння людьми своїх дій по відношенню одне до одного, усілякі непорозуміння, логічні помилки, тощо. Джерела інформаційного конфлікту необхідно шукати в соціальних конфліктах, тому що він є не чим іншим, як формою соціального конфлікту [8, с. 39].

Не можемо не погодитися з автором вищевказаного визначення, так дійсно «свобода без урахування розбіжностей індивідуальної та суспільної моралі»,

дійсно є причиною конфліктів в інформаційній сфері. Навіть більше, іноді подібна свобода не враховує не лише суспільну мораль, а й здоровий глузд.

З огляду вищенаведеного, ще більшою проблемою публічних органів влади покликаних боротися з дезінформацією, є організовані групи людей, які за кошти здійснюють інформаційні диверсії з метою дестабілізації ситуації в країні.

Іншою негативною тенденцією породженою пандемією, де інформаційні технології, та соціальні мережі стали інструментом для загострення соціальних конфліктів стало використання соціальних мереж для самоорганізації населення.

Безперечно, що в самій самоорганізації не має нічого поганого. За допомогою тих самих соціальних мереж щоденно робляться десятки добрих справ, а саме, збираються благодійні кошти, надається соціальна допомога самотнім пенсіонерам, організовується підвіз лікарів за місцем роботи в умовах тотального локдауну, збираються толоки для облаштування території, обговорюються наявні проблеми територіальних громад тощо.

При цьому, використання можливостей соціальних мереж для організації заходів по протидії вакцинації чи протидії проти епідеміологічних заходів, навряд чи можна вважати «доброю справою».

Що повертає нас до постулату, що «свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої».

Разом з тим, як слушно зауважив доктор філологічних наук, професор Г. Г. Почепцов, що «сьогоднішній Інтернет дав голос усім, але коли усі говорять, нікому слухати. Інтернет запускався, серед іншого, і для того, щоб руйнувати авторитарні режими, оскільки за допомогою Інтернету право гучного голосу отримують малі групи, інформаційно і неінформаційно «задавлені» при авторитарному правлінні. Цим, у тому числі, намагалися зруйнувати радикальний іслам, завдяки наданню голосу помірним мусульманам» [10].

То ж має бути досягнутий оптимальний баланс між свободою слова і поширенням інформації та національною безпекою.

При цьому, одними із набутих компетенцій користувача соціальних мереж, має стати підвищення медіа-грамотності та вивчення основ кібербезпеки, принаймні дотримуватися мінімальних правил.

Зокрема, щодо перевірки достовірності поширюваної інформації, то такими правилами є:

- перевірка відповідності інформаційного повідомлення з кількох інформаційних джерел;
- походження інформаційного повідомлення;
- перевірка джерела походження інформації (визначення хто завантажив матеріал чи інформаційне повідомлення?);
- визначення автора повідомлення (хто його створив);
- визначення дати інформаційного повідомлення (коли контент був створений);
- визначення місця (де контент був створений).

Висновки

Таким чином, здійсненне нами дослідження сучасного стану інформаційної сфери на тлі загострення інформаційних конфліктів, одним із чинників поширення яких є світова пандемія та само-

ізоляція населення дозволило нам зробити висновок, що під час Covid-19 в Україні використовувалися як традиційні джерела поширення та отримання інформації (телебачення, радіо тощо), так і Інтернет-ресурси.

При цьому, саме в Інтернет середовищі, найбільшим попитом за час пандемії користувалися саме соціальні мережі, кількість користувачів яких зросла на 20%.

Щодо тематичного наповнення інформаційного теле- та Інтернет контенту, то спостерігалось збільшення попиту саме інформаційно-розважального змісту.

При цьому, виходячи з результатів опитування проведеного Центром Разумкова українці демонструють низький рівень критичності у відношенні до отриманої інформації.

Що потребує вжиття додаткових заходів з боку держави (зокрема, системи освіти), та впровадження в навчальні програми всіх рівнів основ кібербезпеки.

Негативною тенденцією використання соціальних мереж за час пандемії стало поширення в них значної кількості «фейків», що спричиняють панічні настрої та містять недостовірну інформацію, в тому числі і закликів по організації акцій протесту, щодо проти епідеміологічних заходів.

Для боротьби з поширенням «фейків», окрім правових методів та засобів боротьби доцільно використовувати можливості недержавних громадських утворень, волонтерські рухи та ін.

При місцевих органах публічної влади започаткувати навчальні курси з метою посилення стійкості громадян проти дестабілізуючого впливу неправдивої інформації через підвищення спроможності громадян встановлювати надійність своїх джерел інформації та новин і підвищення попиту населення на правдиву інформацію.

Література.

1. Рейтинги телеканалів. URL: https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/10/Prezentatsiya-Rejtyngy-Big-Data_gruden2017.pdf (дата звернення 20.05.2021 р.)
2. Загальний рейтинг телеканалів по тематичних групах серед користувачів IPTV та OTT (III квартал 2019 року (III квартал 2019 року). URL: <https://www.nrada.gov.ua/infographics/zagalnyj-rejtyng-telekanaliv-po-tematychnyh-grupah-sered-korystuvachiv-iptv-ta-ott-iii-kvartal-2019-roku/> (дата звернення 20.05.2021 р.)
3. Рейтинг популярних сайтів за грудень 2019–2020. URL: <https://tns-ua.com/news/rejting-populyarnih-saytiv-za-gruden-2019-2020> (дата звернення 20.05.2021 р.)
4. Як змінились уподобання та інтереси українців до засобів масової інформації після виборів 2019р. та початку пандемії COVID-19 (серпень 2020 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/yak-zminylys-upodobannia-ta-interesy-ukrainsiv-do-zasobiv-masovoi-informatsii-pislya-vyboriv-2019r-ta-pochatku-pandemii-covid19-serpen-2020r> (дата звернення 20.05.2021 р.)
5. Що таке фейки та як їх використовувати? URL: <https://internews.ua/opportunity/fakes-checking>. (дата звернення 20.05.2021 р.)
6. Соціальні мережі як інструмент сучасної інформаційно-психологічної війни. *Army UA*. 2016. 16.08. URL: <http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno->

psixologichno%D1%97-vijni. (дата звернення 22.05.2021 р.)

7. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 2 січ. 2015 р. (офіц. текст). Київ: 2015. 64 с.

8. Беляков К. І. Інформаційний конфлікт та юридична відповідальність: сутність і співвідношення. *Правова інформатика*. 2013. № 2(38). С. 38–42.

9. Соціальні мережі як інструмент сучасної інформаційно-психологічної війни. *Армія УА*. 2016. 16.08. URL: <http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni>. (дата звернення 22.05.2021 р.)

10. Surrogatnye kommunikatsii prišli vserez i nadolgo. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/169356/2019-07-26-surrogatnye-kommunikatsyy-pryshly-vserez-y-nadolgo/> (дата звернення 22.05.2021 р.)

References.

1. Reitynhy telekanaliv. URL: https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/10/Prezentatsiya-Rejtyngy-Big-Data_gruden2017.pdf (data zvernennia 20.05.2021 r.)

2. Zahalnyi reitynh telekanaliv po tematychnykh hrupakh sered korystuvachiv IPTV ta OTT (III kvartal 2019 roku (III kvartal 2019 roku). URL: <https://www.nrada.gov.ua/infographics/zagalnyj-rejtyng-telekanaliv-potematychnykh-grupah-sered-korystuvachiv-iptv-ta-ott-iii-kvartal-2019-roku/>(data zvernennia 20.05.2021 r.)

3. Reitynh populiarnykh saitiv za hruden 2019–2020. URL: <https://tns-ua.com/news/rejtyng-populyarnih-saytiv-za-gruden-2019–2020> (data zvernennia 20.05.2021 r.)

4. Yak zminylys upodobannia ta interesy ukraintsiv do zasobiv masovoi informatsii pislia vyboriv 2019r. ta pochatku pandemii COVID-19 (serpen 2020 r.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/yak-zminylys-upodobannia-ta-interesy-ukraintsiv-do-zasobiv-masovoi-informatsii-pislia-vyboriv-2019r-ta-pochatku-pandemii-covid19-serpen-2020r> (data zvernennia 20.05.2021 r.)

5. Shcho take feiky ta yak yikh vykorystovuvaty? URL: <https://internews.ua/opportunity/fakes-checking>. (data zvernennia 20.05.2021 r.)

6. Sotsialni merezhi yak instrument suchasnoi informatsiino-psykholohichnoi viiny. *Армія УА*. 2016. 16.08. URL: <http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni>. (data zvernennia 22.05.2021 r.)

7. Konstytutsiia Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovnenniamy stanom na 2 sich. 2015 r. (ofits. tekst). Kyiv: 2015. 64 s.

8. Beliakov K. I. Informatsiinyi konflikt ta yurydychna vidpovidalnist: sutnist i spivvidnoshennia. *Pravova informatyka*. 2013/ № 2(38). S. 38–42.

9. Sotsialni merezhi yak instrument suchasnoi informatsiino-psykholohichnoi viiny. *Армія УА*. 2016. 16.08. URL: <http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni>. (data zvernennia 22.05.2021 r.)

10. Surrogatnye kommunykatsyy pryshly vserez y nadolho. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/169356/2019-07-26-surrogatnye-kommunikatsyy-pryshly-vserez-y-nadolgo/> (data zvernennia 22.05.2021 r.)